

Kumla härad.

Detta härad omfattar numera Kumla och Kumla sn, Hallsberg och Hallsbergs sn samt Lerbäcks sn. Kumla härad gränsar i S till Östergötland, i V till Sundbo och till Grimstens och Hardemo härader, i N till Örebro härad och i Ö till Sköllersta härad.

Inom Kumla häradsgräns är endast en runsten känd (Nä 9). Därtill kommer en guldbrakteat med den urnordiska runraden (Nä 10). Brakteatens proveniens är emellertid osäker.

9. Vesta, Kumla sn.

Pl. 4.

Litteratur: L 1036. Ransakningarna 1683; J. Peringskiöld, *Monumenta* 1, *Monumenta* 6, bl. 418; O. Celsius, *Svenska runstenar* (F m 60) 2, s. 368; A. Samzelius, *Om Kumbla* (S 124, hs i UUB); E. Tuneld, *Geographie Öfver Sweriges Rike*, 5. uppl. (1773), s. 162; C. G. Stenius, *Descriptio Nericiae occidentalis*, specimen 1, Kumla, Hallsberg (1791; diss. E. M. Fant), s. 11; C. F. Bergstedt, *Reseberättelse* 1844 (ATA), s. 23; R. Dybeck, *Reseberättelse* 1861 (ATA; tryckt i ATS 1, 1864, s. 183), *Reseberättelse* 1862 (ATA), Brev till G. Stephens den 4/11 och 8/11 1873 (KB), Runa, fol. (1873), s. 93; Föreningens för Nerikes folkspråk och fornminnen verksamhet under åren 1862 och 1863, s. 22 f. (ATA; tryckt i ATS 1, 1864, s. 214 f.); H. Hofberg, *Förteckning och Beskrifning öfver de Fornlemningar och Minnesmärken, som finnas i Kihl, Mosås, Kumla, Halsberg, Lerbäck och Snafunda socknar i Nerike ... 1866* (ATA), *Nerikes gamla minnen* (1868), s. 90, *Nerikes Fornlemningar* 1, 1868, s. 52 f. (ATA), *Nerikes fasta fornlemningar* (1871), s. 25 f.; Örebro läns kalender 1880, s. 255; E. Brate, *Anteckningar 1901–1902* (ATA); *Handlingar* 1950 (ATA); S. B. F. Jansson, *Runinskrifterna i Närke* (i: *Från bergslag och bondebygd* 1952), s. 53 f.; *Nerikes Allehanda* den 14/7 1955; S. Lindqvist, *Forn tidens Kumla och omvärlden* (i: *Kumlabygden* 2, 1963), s. 19 f., 214 f.

Äldre avbildningar: J. G. Hallman, teckning (i Peringskiölds *Monumenta* 6); G. Lindberger, teckning 1801 (ÖLM); Djurklou, teckning 1862 (ATA); Dybeck, teckning 1863 (ATA), återgiven i Runa, fol., 1873, pl. 22; Hofberg, teckning (i *Nerikes Fornlemningar* 1, 1868); Brate, foto 1902 (ATA); G. Helander, foto (i Lindqvist a. a. s. 215).

Runstenen står rest drygt 1 km Ö om Övre Vesta, omkring 200 m SV om södra ytongfabriken i Hällabrottet, 15 m NNV om en torpstuga, 3 m N om landsvägen Vesta–Yxhult. Platsen är utmärkt på Ekonomiska kartbladet 10 F 0 d »Hällabrottet» (1957).

I *Ransakningarna* lämnar befallningsmannen Olof Brobourg år 1683 en kortfattad redogörelse för »Antiquiteter ... Vtj Wester Nericke». Där finns en uppgift, som säkerligen åsyftar Vesta-stenen: »Kumbla Häradt och Sochn ... En lång Steen medh Runska Bokstäffwer wid Hyndeberg.» Denna uppgift återges i en förteckning i Peringskiölds *Monumenta* 1. På en avbildning av stenen i *Monumenta* 6 finns anteckningen »Westa stenen i Kumbla sockn.»

Olof Celsius upptager inskriften i *Svenska runstenar* (F m 60: 2); han återger där även följande dråpliga uppgift om runstenen, lämnad av magister J. G. Hallman: »Misit M. Hallman. et retulit sequentia. Thenne stenen hade en Länsman med några bönder något mehr än 2 alnar i jorden nedergräfwit, at jag omöjeligen funnit honom, om jag icke först råkat them som honom nedergrafvit. Jag frågade hvarföre the thet giordt? *Svarades* at en publication icke länge sedan uplästes, med befallning, at man sådana monumenter borde förwara» ... Om Hallman se s. 40, not 1. (Med hänvisning till Peringskiölds *Monumenta* och till Celsius upptager Liljegren i *Runurkunder* Vesta-stenen som n:r 1036.) — I Tunelds *Geographie*, 5. uppl. (1773), har uppgifter införts om fornminnen i Kumla socken: »Hindsberga, i Kumla Socken, har, i förra tider, hetat Hjorwardsberg, och warit et Höfdinge-Säte, namnkunnigt af sin Borg, Domplats och Rune-Sten.»

I »Om Kumbla» (hs i UUB, sign. S 124) finns följande uppgifter om Vesta-stenen: »På vägen til Kihla,

officers Boställe, icke långt ifrån Hiortsberga Soldat-torp, finnes straxt vid vägbrädden, til höger en Runsten, som man i senare tider (: på nu var. Pastors anstalt :) utur jorden uprest. Oagtadt en och annan Runa synes, är dock skriften på det hela, nu mera oläselig.» I C. G. Stenius' akademiska avhandling *Descriptio Nericiæ occidentalis* (1791) lämnas en likartad uppgift: »Lapis runicus, cujus tamen inscriptio inextricabilis est, in via ad prædium militare Kihla, curante Nobiliss. Wallenstråle,¹ e terra fuit erutus & erectus.»

G. Lindberger (1801; ÖLM:s arkiv): »En Runsten som stod uti en skog på Hjortsberga by ägor ... nära en Byaväg och säges af ortens innevånare vara märkvärdig för en kong som där skolat stupat. Den 20 Mart: 1801 kommo Gust. von Fabritius och Gust. Lindberger dit och på stället gjorde denna afritning och afskrefvo de otydlige Runska Bokstäfvarna, så vidt det var dem möjligt». Lindberger fortsätter: »Detta åldriga minnes märke, hvars materia bestod af Sandsten 3 kvarter tiock, nu lutande åt ena sidan, har enligt berättelse sedermera af vanartligt Folk blifvit sönder slagit år 1805.»² Lindbergers teckning återges på s. 26, fig. 20.

I samband med sin redogörelse för fornlämningarna vid Älvesta i Kumla sn skriver C. F. Bergstedt i den reseberättelse, som utgör resultatet av hans antikvariska forskningsresa i Närke år 1844: »Längre i norr, åt Tönnes bo, står en liten runsten, afslagen, såsom det synes, ty blott hälften af runslingan är synlig. Ett häftigt regn försvårade dechiffreeringen af de otydliga runorna.»³

Dybecks Reseberättelse för år 1861 innehåller följande upplysningar om Nä 9: »Runstenen å Westa egor i Kumla socken, för omkring tio år sedan åter upprest af komminister Öman, har, enligt allmogens utsago, af gammalt hetat *Krusesten*, såsom han ännu kallas.» Se not 3 nedan. Även i Reseberättelsen för år 1862 nämner Dybeck Vesta-stenen. Av hans uttalande framgår, att stenen hade legat kullfallen: »Det för förtjena nämnas att en arbetare i trakten, hvilken varit erbjuden 15 RD för en liggande runstens flyttning och resning på en plats, som knappt är två alnar skiljd från stenens nuvarande läge, vägrat antaga anbudet, ehuru den är af de mindre. En till hälften borttagen grafkulle på Vesta egor, i närheten af denna runsten, undersöktes, men intet annat än kol, aska och ben anträffades.» I *Runa* (fol.) anges stenens plats på följande sätt: »Denne sten står söder om och invid byvägen mellan Westad och Tynninge.»

I den till Vitterhetsakademien insända redogörelsen för »Föreningens för Nerikes folkspråk och fornminnen verksamhet under åren 1862 och 1863» finns utförliga uppgifter om runstenen vid Vesta: »Redan för 6 år sedan erhöill föreningen från den nära 90-årige, i Wermland bosatte Ekonomie Direktören

¹ Därmed åsyftas Martin Georg Wallenstråle, som år 1783 hade tillträtt tjänsten som kyrkoherde i Kumla. Han tjänstgjorde i Kumla tills han år 1789 utnämndes till biskop i Kalmar stift.

² Med anledning av att »Föreningen för Nerikes folkspråk och fornminnen» hade konstituerats den 28/1 1857 sände Gustaf Lindberger sin gamla teckning till den nybildade föreningen. Detta framgår av följande meddelande från Lindberger, skrivet på teckningen och daterat den 12/2 1857: »Som ett Sällskap skolat bildat sig till ordnande ej allenast öfver Folkspråket i Neriket utan ock om medel till upptäckande ock vårdande af Fornlemningar som ännu i samma ort kunna vara oförstörda, har jag trott mig böra förära å andra sidan stående afritning å en större Runsten som jag under min execution genom Kumla Socken för 57 år sedan hörde talas om ock på stället besökte ock fann den vara något öfver en Mans Längd i högden, nedsjunken å ena sidan åt öster, hvarigenom inscription å den sidan var för mig osynlig, likasom hela ordteckningen i sitt hela var mycket af ålder blindad, men deremot fanns ormslingringen omkring skriften uti sina Linier mycket rena ock klara. Beklagligt, att denna sten, som till sitt Läge i skogen ej hade annan väg än blott en gångstig, nu säges skall vara totalt förstörd. Som jag funnit att hvarken de stora fornforskarne Liljegren ock Brunii, eller andra som äro mig bekanta, haft kunskap om Stenen, hoppas jag att Nerikes föreningen icke ovälkommet emottager denna beskrifning. Carlstad ock Algustad den 12 Februarii 1857. G. Lindberger, Oec. Direct. och f. d. Bruksägare.»

³ Bergstedt tillägger: »Strax bredvid denne ligger en annan sten, kallad 'Kung Krus sten', med många fördjupningar, som likna spår af menniskor och djur och af allmogen för sådane anses. Ingen visste något om 'Kung Krus'.»

Denna sten är fortfarande i behåll; den ligger 50 m Ö om runstenen, 2 m Ö om ett vägsål. Stenen med sin egendomligt vittrade yta har alltså tydligen tilldragit sig en viss uppmärksamhet i bygden. Man har uppfattat ytan som ornerad — »krusad». Verbet *krusa* kan bl. a. betyda 'utsmycka, förse med ornament l. utsirningar'; subst. *krus* kan ha innebörden 'utsirning, ornering, utsmyckning' (se SAOB, K 2960 och K 2967). Detta förklarar givetvis namnet »Kung Krus sten» och »Krusesten». Se fig. 24. Dybeck uppger, att namnet »krusesten» skulle åsyfta *runstenen* vid Vesta. Denna uppgift beror uppenbarligen på ett missförstånd.

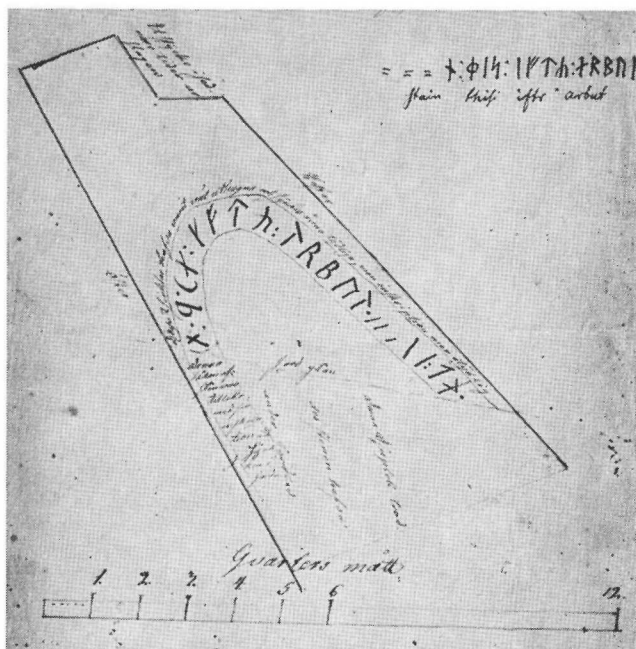

Fig. 20. Nä 9. Kumla sn, Vesta. Efter teckning av G. Lindberger 1801.

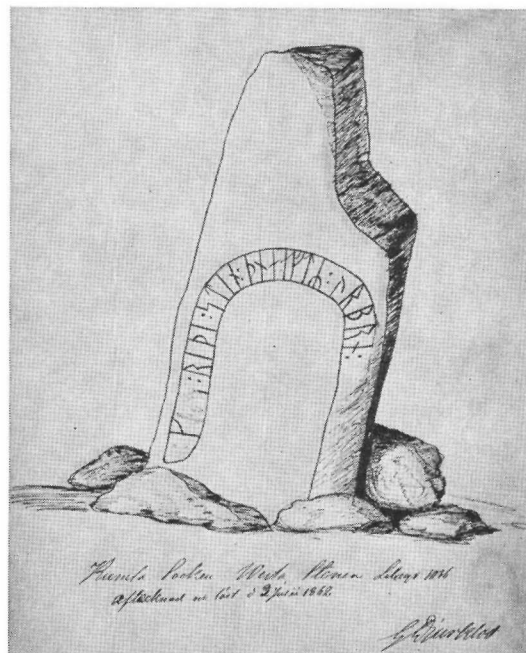

Fig. 21. Nä 9. Kumla sn, Vesta. Efter teckning av G. Djurklou 1862.

Grå sandsten. Höjd 1,65 m, största bredd (vid basen) 0,93 m. Runornas storlek 7,5–9 cm. Ristningsytan är hårt sliten och ristningen genomgående grund. I ytan finns många punktliknande fördjupningar, vilka försvårar läsningen.

Inskrift:

k r i p i : s t i n : þ n a : e f t r : e r b r n : - u : s i n :

... ræisþi stæin þenna æftir Ærnbiorn, bonda sinn.

»... reste denna sten efter Ärnbjörn, sin make.»

Till läsningen: Före 1 **k** finns visserligen några fördjupningar i ristningsytan men intet säkert skiljetecken. Efter 1 **k** är ett parti av ytan bortfallet; avståndet till nästa säkra runa, 4 **r**, är 22 cm. Här har plats funnits för fyra runor. På detta skadade parti syns endast ett stycke av en stav, snedställd som bistaven i en **u**-runa, samt nära skiljetecknet före 4 **r** den nedre delen av en huvudstav. 5 **i** är troligen icke stunget; en fördjupning mitt på staven torde vara naturlig. 10 **i** är säkert, liksom 15 **e** och 19 **e**. 23 **n** har förlorat huvudstaven ovan bistaven. Av runan 24 återstår endast ett stycke av huvudstavens nedre del. Möjligen kan, som en mycket svag skuggning, skönjas nedre bistaven av en **b**-runa. Av nästa runa, 25 **u**, finns endast korta stycken av huvudstavens och bistavens nedre delar. Avståndet mellan 25 **u** och nästa spår av runa (26) är 10 cm; här har funnits plats för högst två runor, vilka spårlöst har försvunnit genom ett kantbortfall. Av runan 26 återstår endast nedre hälften. 27 **s** har förlorat översta leden. Av 28 **i** återstår endast ett kort stycke av huvudstavens övre del. Efter 29 **n** finns som skiljetecken två punkter. Vid nedre punkten finns ytterligare en rund fördjupning, som säkert är naturlig. Det förefaller som om inskriftsbandet har avslutats med ett streck. — Hallman: **k r i p . i : s t i n : þ n a : i k t r : u r b r n : . . . : s a n . i**. — Hofberg

(1868): ...iripi : stin : pna : iftr...rbrn...in.... — Dybeck (*Runa*, fol.): kui¹ · rīpi · stin : pna : efta : pbrn : ...sin :. Läsningen kommenteras på följande sätt: »Det är icke alldeles otroligt att afflagningen i första namnet funnits före ristningen och att derföre runorna **u** och **i**, hvilka tyckas vara ofullständiga, aldrig ristats annorlunda. — Man har antagit ordet *sun* efter *purbiurn*, men de qvarvarande streckens antal gör detta omöjligt. Snarare har der stått *fab(u)r* — så eller på annat sätt förkortadt. — Hallman har **san** för **sin**, och det är icke omöjligt att i den skråmas ställe, hvilken nu är midt på stafven, ett **a**-kännestreck varit. — Under slingans slutstreck efter sista skiljemärket (:) finnes ytterligare en huggen prick; men det är väl föga troligt att de tre märkena innesluta runan **i**, hvilken skulle efterföljts af det oristade namnet på Thorbjörns hemvist.»

Brate undersökte Vesta-stenens ristning vid två tillfällen, första gången 1901: : **kr** : rīpi : stin : pna : efta : pbrn : sun : sin :. Året därpå kontrollerade Brate sin läsning »sedan stenen blifvit rest på bekostnad af Närke's fornminnesförening». Hans läsning avviker då på några punkter från den tidigare, vilket framgår av hans kommentar: »Inskriftens början synes vara i behåll och utgöras af **k**, framför hvilket åtskilliga gropar finnas, men inga säkra runor. Efter **k** finnes kst till **a** rätt tydligt för finger och öga men ingen staf. Därpå följer en spricka, som kunnat utgöra /i/ och sedan en skada, genom hvilken en runa är alldeles borta. Spår finnas, som göra det möjligt, att den varit **r** men icke göra det nödvändigt, ty

¹ I ett brev till G. Stephens den 4/11 1873 skriver Dybeck: »Orsaken hvi jag i dag skrifver är egentligen denna: Jag har, som Du ser i korrekturet, sid. 93, antagit mansnamnet *Kui*. Texten skrefs för omkr. fyra månader sedan, och jag såg då det namnet på något ställe, men får nu icke reda derpå, oaktadt trägna spaningar. Kan jag möjligen hafva sett orätt, och är namnet omöjligt, så har jag *anledning* att föreslå *Ku(n)i* eller *Ku(l)i*. Man skulle ock kunna läsa **kri** och **kr** (n l. l)i; men bäst om man får antaga *Kui*.»

Fig. 22. Nä 9. Kumla sn, Vesta. Efter teckning av R. Dybeck 1868.

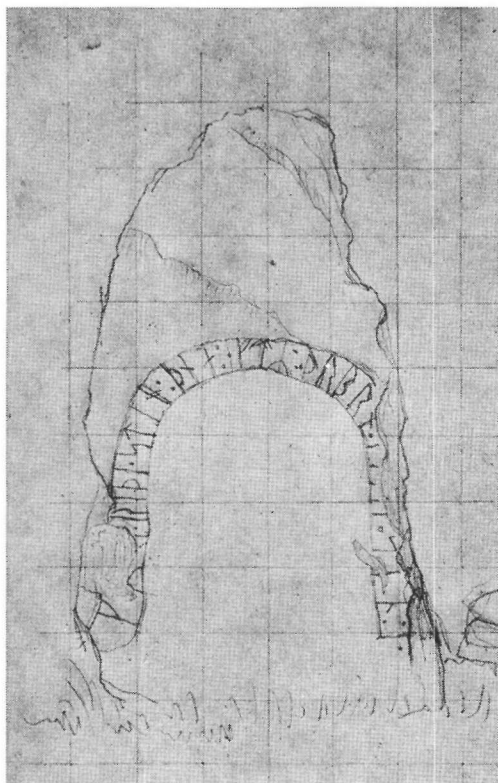

Fig. 23. Nä 9. Kumla sn, Vesta. Efter teckning av H. Hofberg i Närke's Fornlemningar 1868.

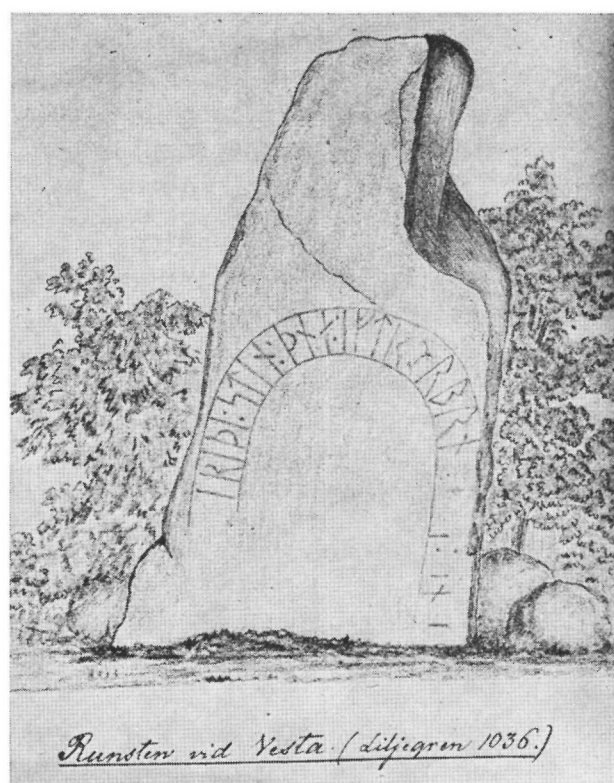

Fig. 24. »Krustesten.» Foto förf.

alltför mycket är borta för att några verkliga spår skulle kunna synas. Efter denna fordrade runas plats finnes skuggan af en annan, som tyckes ha varit **u**; ett svagt spår synes af nedre stafven, ett något starkare af kännestreckets nedre del. Namnets sista runa har antagligen varit **i**, mer än halfva stafven nedifrån är i behåll. Hvad som följt efter **prbrn** erbjuder svårighet. Först synes nedre punkten af kolon.» Därefter en huvudstav, upptill skadad. »Hvad denna staf varit, kan ej sägas.» 25 »synes» vara **u**. Därefter »finnes 2 cm af en staf nedifrån, som ju kan ha varit **n**. Därpå finnes vid nedre slinglinien intet märke förr än efter 8 cm, där 5 cm af en staf nedifrån finnes, följt af nedre punkten i ett skiljetecken. Det är denna staf som jag 1901 antog vara lemning af **n** i **sun** men den synes icke kunna vara detta.»

Inskriftens första namn, alltså namnet på den som har rest Vestastenen, är så svårt skadat att det ej kan rekonstrueras. Det enda som kan sägas är, att det har varit ett kvinnonamn, som har börjat på **K** eller **G**, och att namnet sannolikt har ristats med fem runor.

Runstenen är rest till minne av en man med namnet **erbrn**. Denna runföljd återger säkerligen det välkända namnet *Ærnbjörn*, eljest hittills belagt i följande runinskrifter: U 2, 567, 1163, Vs 16(?).

Runföljden 25–30 innehåller en efterställd apposition till *Ærnbjörn*. Runspåren visar, som jag redan i *Från bergslag och bondebygd* (1952) har framhållit, att här bör ha stått **bunta : sin**, *bonda sinn*. Tidigare uppfattades runföljden som **sun : sin**.

Ristaren av Vesta-stenen har vid flera tillfällen utelämnat runor: **ripi** i st. f. **rispi**, **pna** i st. f. **pina**, **erbrn** i st. f. **erbiarn** eller **erbiurn**; möjligen ger också **efta** i st. f. **eftir** ett exempel på denna ristarvana.

Vesta-stenens ristning består endast av ett enkelt, bågböjt runband. Den saknar kors och all annan ornamental utsmyckning.¹ Ristningen är alltså av samma enkla typ som Nä 12 Stora Mellösa k:a och flera »götiska» runstenar. Om vissa andra likheter mellan Nä 9 och Nä 12 se nedan s. 45.

¹ Brate tyckte sig vid sin första granskning (år 1901) kunna iakttaga svaga ristningsspår innanför runbågen. Han antecknar: »På stenens midt har ock ristning funnits, hvaraf en skugga synes under skynket.» Dessutom trodde han då, att runbandet hade bestått av en ormslinga med huvud och stjärt: »Till vänster har funnits en knorr, ormens stjärt; till höger då förmodligen ormens huvud med flera slingornament, möjligen ock med runor.» De linjer och skårar som Brate iakttog är emellertid naturliga ojämnheter i ristningsytan.